

нього стану героїв. Домінантною ознакою творів австрійських новелістів постає психологізм.

Австрійська мала проза ХХ ст. концептуально розширює художню карту німецькомовного літературного простору завдяки дієвому мистецько-естетичному потенціалу зображальних засобів. У цьому контексті чинники умовного й реального значною мірою спираються на поетику слов'янських мотивів, які органічно вписані у внутрішню структуру авторського уявлення про духовно досконале в житті.

Література

1. Затонський Д. Чи існує австрійська література? // Затонський Д. Шлях через ХХ століття: Статті про німецькомовні літератури.– К.: Дніпро, 1978.– С. 236–255.

УДК 821.161.2'04.09

Мирослава Кавецька

ОКЦИДЕНТАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ДОБИ БАРОКО

Стаття є спробою відзначити основні точки, через які проникала в Україну європейська культура доби бароко.

Ключові слова: бароко, культура, тотожність, текст.

Kavets'ka M. Okcidentalisation of Ukrainian Culture Days of Baroque.

The article is the attempt of showing the main ways of penetration of European baroque culture in Ukraine.

Key words: baroque, culture, similarity, text.

Kawiecka M. Okcydentalizacja kultury ukraińskiej epoki barokowej.

Niniejszy artykuł jest próbą ukazania szlaków przenikania kultury europejskiej na grunt ukraiński. Wpływy Europy w sposób szczególny zaznaczyły swą obecność na Ukrainie w okresie baroku, poprzez przyswojenie na Ukrainie języka łacińskiego, a co z tym związane także tekstów kultury zachodniej. Jednak największe znaczenie w tym względzie odegrało Kolegium Kijowsko-Mohylańskie Piotra Mohyły.

Słowa kluczowe: barok, kultura, tożsamość, tekst.

Питання *Україна і Захід* постійно наявне в українському дискурсі. Політологи, культурологи, історики та інші вчені намагаються

доказати, як сильно Україна зв'язана з Європою, хоч могло б здаватися, що тема європейської бутності України є очевидною і не підлягає сумніву. Це питання існує в українському, але не в європейському дискурсі. Сьогодні, щоправда, з'являються спроби зрозуміти цю проблему і на Заході, але це лише симптоми і вони більше зв'язані з політикою, ніж з культурою, тому що Україна, на жаль, не цікавить Європу як культурний простір. Отже, географічно Україна залишається в Європі, але поза щоденною свідомістю європейців.

Європа розшарована на дві культурні віхи: західну – пов'язану з джерелами античної культури і католицизмом, та східну – пов'язану з традиціями візантійсько-православними, тривалий час цивілізаційно розподілена на два світи – *Latinitas* і *Cyrilianitas* (згідно з визначенням польських культурологів Єжи Аксера та Александра Миколайчака). Причому західна культура *Latinitas* заявляє претензії на виключне право володіти європейською тотожністю.

Щоправда, європейську тотожність складають грецька і латинська традиції, але передусім, здається, вона має бути закорінена в християнстві. Однак християнство, будучи основним фактором європейської спільноти, є також підставою її внутрішнього розподілу, що приводить до виділення двох окремих згаданих вище дискурсів – східного і західного. Важливо зазначити, що оскільки західний дискурс не дуже помічав і помічає присутність східного, то східний завжди був готовий встановити з ним діалог. Цей же діалог в Україні як частині *Cyrillianitas* найгучніше почав про себе заявляти протягом XVII ст.

Доба бароко для зв'язків України з європейським культурним світом відіграє вирішальну роль. Це був час, який без перебільшення можна назвати фундаментом європейської свідомості українців. Україна як частина Литовсько-Руської держави після укладення Люблінської унії 1569 р. стала частиною Речі Посполитої. З цього часу впливи Європи посилюються, передусім через посередництво польської культури.

Зрозуміло, що Галицька Русь, яка до Люблінської унії була частиною Польської держави, вже раніше зазнавала таких впливів. Студенти з прикладкою „*Rossicus*”, „*Ruthenus*”, „*Roxolanus*” у всіх європейських університетах [4, 31], чимало новолатинських поетів, як-от Павло Русин з Кросна, родом з Русі, намагалися у своєму

поетичному тексті втілювати ідеї європейського гуманізму. Діяльність цього кола літераторів і явищ, з ним пов'язаних, можемо вивчати в контексті Відродження і визначити як український Передренесанс, до якого слід зарахувати згаданого Павла Русина, Юрія Дрогобича, Станіслава Оріховського та ін. Як вказує Василь Микитась:

„Передові ідеї Відродження, гуманізму, частково Реформації і контрреформації доходили на Україну через Чехію, Словаччину і Польщу. <...> українська молодь через брак своїх середніх і вищих навчальних закладів змушена була здобувати освіту за межами батьківщини – в університетах Італії, Франції, Німеччини, Голландії, Чехії, Польщі та деяких інших країн” [4, 33].

Умовою, за якої таке навчання ставало можливим, було оволодіння латинською мовою. Питання щодо широкого знання латині в Русі є відкритим: чи латинська мова була засвоєна Україною вже після Люблінської унії, чи це була мова відома і поширена й раніше? Василь Микитась, підкреслюючи факт, що латинська мова була відома вже в добу Київської Русі, стверджує: „Латинська мова тогочасної науки не була перешкодою для української молоді <...>. Отже, думку про те, що латинська мова прийшла в Україну тільки в другій половині 17 ст. у зв'язку із заснуванням Острозької греко-слов'яно-латинської школи (1576) та у зв'язку із появою полемічно-публіцистичної літератури і проголошення Берестейської церковної унії (1596), слід рішуче відкинути” [4, 33].

Звісно, в елітних колах латинь як мова міжнародного спілкування завжди використовувалась, але навряд чи була поширена в українському суспільстві до Люблінської унії. Саме необхідність заявити про себе і захищати свої інтереси в Речі Посполитій, де без цієї мови обходитися було важко, примусила русинів ревно вивчати латинь, запроваджуючи її до всіх православних шкіл. Щойно з цього часу ми можемо з переконанням сказати, що і в Русі латинська мова стала мовою спілкування.

Згаданий фактор мав неабияке значення для участі русинів у європейській культурі, передусім в адаптації її елементів на материковий ґрунт. Як зазначає польський учений А. Миколайчак: „На гуманістичному ґрунті виникла спільнота духа і думки освічених еліт, що на зламі XVI і XVII ст. простягалася від Стокгольма по Дубровник і від Лісабона по Київ” [7]. Адже латинь була не лише

мовою церкви й літератури, але й уживалася в університетських аудиторіях, дипломатії, міжнародних контактах, створюючи світську спільноту [7].

Латинська мова стала мостом, через який установлювався контакт із європейською культурою, єдина мова спілкування в усій Європі універсалізувала західну культуру, а цінності і зразки цієї культури ставали доступними для всіх європейців, таким чином поширюючись по всьому континенту, зокрема в Україні. Цінності цивілізації *Latinitas* проникають у світ українського *Cyrillianitas*, що гарно віддзеркалює також література цього часу. Варто згадати хоча б відомі латиномовні вірші Івана Домбровського „Дніпрові камени”, в яких весь південноруський простір осаджений в контекст латинської традиції і світобачення.

*Славте ж їх, аоніди, гей, –
Тих, що в гирлі Дніпра недругів зборюють!
Клію славу поширює
Словом, що на папір в неї записане.*

І далі:

*Краєм квітучим, погідним ходитимеш, пресуле любий.
Та не розкішні у Києві стрінеш споруди, а вбогі,
Люд по яких і донині фрігійської давньої Трої
Марить ще снами, що так на життя їх сучасне не схоже [2].*

Постійне прикликання старогрецьких образів і мотивів, та навіть своєрідна географія, що спирається на географію Птолемея, в пояснювальних примітках автора типу: *Бористен, річка в Сарматії, омиває Київ і тече до Чорного моря* має на меті залучити Україну саме до цього європейського простору.

Окциденталізація світогляду бароко в українців посилюється протягом XVII ст. і, звісно, вирішальними тут є кілька чинників, зокрема діяльність Києво-Могилянської колегії.

Характерною рисою цього періоду було повернення Києву – як столиці – позиції центру. Попри те, що Київ завжди був вірний православ'ю (навіть після Берестейської унії і фактичної делегалізації православної церкви), місто це також не залишається закритим на західні впливи. Можливо, одним із факторів, який сприяв цьому, був факт, що чимало енергійних і високоосвічених православних діячів зі Львова після унії осіло в цьому місті, привозячи із собою динамічний

галицький менталітет і західний дух, під впливом якого Галичина перебувала завжди. Їх запрошує туди архімандрит Лаври Єлисей Плетенецький – сам родом з-під Львова. Тут з'являються Захарія Копистенський, Памво Беринда, Йов Борецький, Мелетій Смотрицький, Касіян Сакович та ін.

Саме ці галицькі особистості, просякнуті окцидентальним духом, але водночас – у київський період свого життя – ревні захисники православної віри, повертали Києву значення культурного центру. Братська школа, створена в Києві 1615 р., мала водночас греко-слов'янське і латинсько-польське спрямування, через що відкривала православній молоді можливість брати участь в офіційному житті не лише Речі Посполитої, а й Європи.

Звісно, найбільш значимою школою, яка вела навчання в європейському стилі, була заснована 1632 р. митрополитом Петром Могилою Києво-Могилянська колегія. Прийняті школою стандарти навчання були європейськими нормами, згідно з якими колегія реалізувала програму типової європейської школи вищого типу, хоча в той час Київ фактично залишався містом антикатолицьким і легко можна було б зрозуміти можливу нехіть православних киян до європейських зразків. Однак Могила не думав консервувати православ'я, а виховував православну молодь у душі європейської культури. Як зазначає Оксана Пахльовська: “Попри неминучу конфесійну догматичність, православна Академія є цитаделлю західноєвропейської науки, розламує монолітний масив православно-слов'янської культури, конструктивно виявляє його внутрішню неоднорідність, виводить у суто міфічний, історично безпідставний вимір гіпотетично компактну ідеологію «єдиновірства». Академія виразно засвідчує вроджену екстравертність, більше того – іманентну діалогічність української культури, готової до інтелектуальної рецепції навіть в умовах антагоністичного зіткнення ворожих ідеологій” [5, 20].

П. Могила, сам будучи вихованцем західних університетів, був добре обізнаний з європейською навчальною моделлю і згідно з нею організовує українську освітню систему. Мовою спілкування в школі стає латинь, до співпраці запрошують освічених людей, часто випускників єзуїтських колегій, для бібліотеки виписують книги із самого Парижа, серед авторів яких – найзнаменитіші імена західної культури. Привозить також західні підручники з тригонометрії,

логіки, метафізики, всі курси велися на базі таких же західних підручників: граматики – за Емануелем Альваро, поезика – на базі Вергілія, Лукреція, Овідія, а курс філософії – на підставі Арістотеля й Фоми Аквінського. Київська школа, попри всі обвинувачення у схоластичності, відірванні від рідного культурного дискурсу формувала тогочасні українські еліти, які, виховані на європейських зразках, могли ці зразки поширювати далі. Заняття та підручники, якими користувалися в колегії, мали формувати людину, відкриту для європейського досвіду і традицій, не покидаючи водночас свого власного коріння.

Можливо, найбільш видним це стає при курсі філософії. Праці згаданих філософів є підґрунтям усього католицького раціоналізму, який так відрізняє римську традицію від візантійської. Їхнє сприйняття в православній школі ще в роки переслідування православної віри – це факт, вартий підкреслення. Незалежно від того, наскільки ґрунтовно вивчалися твори цих мислителів, без сумніву, вони вплинули на своєрідність українського православ'я. Чи не тоді сформувався окремий тип українського – відкритого на раціональну думку Заходу, амбівалентного, але й конфесійно толерантного, що, як здається, відрізняє його донині від московського, суто містичного, – православного типу. Пахльовська пише: „Українські священики й ченці, викладаючи західну філософію, поезику, фізику давньоукраїнською, польською, латинською, грецькою мовами, виховували покоління за поколінням новий тип українського інтелігента, толерантного ідеологічно та безбар'єрного в культурному спілкуванні. Конфліктна політична підоснова конфесійного антагонізму не стає перешкодою для інтелекту. Інтелектуальна робота, хоч і в полоні ідеологічних схем, має силу піднятися над ними, оскільки ґрунтується на усвідомленні своєї автономності, сили і певності свого аналітичного потенціалу” [5, 22].

У літературі спроби встановити партнерський діалог з Європою спостерігаються вже з часів згадуваних вище поетів Передвідродження, але й діяльність більш пізніх авторів не відчужена від європейського культурного тексту. Варто згадати хоча б „Роксоланію” Севастіана Кленовича, в якій ліричний герой запрошує грецьких муз на український Парнас.

Іван Величковський у передмові до свого знаменитого тому „Млеко” писав, що створюючи свої „штучки” – акростиhi – має намір дорівнятися до інших (читай – європейських) літератур, щоб довести, що й руська мова здатна створити таку поезію. „А яко истинный сын Малороссійской отчизны нашей болѣючи на то сердцем, иж в Малой нашой Россіи до сих час таковых нѣ от кого тыпом виданых не оглядаю трудов, з горливости моеи ку милой отчизнѣ, призвавши бога и божію матку н[а помощ], умислилем иле зможность подлого [довцѣ]пу моего позволяла, нѣкоторые значаѣйшыє штуки поетицкіє руским языком выразити не з якого языка на рускій оние переводячи, але власною працею моею ново на подобенство інородних составляючи, а нѣкоторые и цѣле русскіє способы вынайдуочи, которые иным языком а нѣ ся могут выразити” [1].

Володимир Кречотень зауважує, що „«...барокковість» проникає у всі частини київських поетик, позначається на тлумаченні конкретних жанрів і стилістичних приписів. Насамперед висувуються вимоги «дотепності», «винахідливості розуму», несподіваності зв’язків між якнайвіддаленішими речами і явищами, знаходження між ними невідомих граней. На цьому українські поетики, як і їхні західноєвропейські джерела, ґрунтують домінанту бароккового стилю – його концептизм, метафоризм, алегоризм і символізм” [3].

Література українського бароко, як і інші європейські літературні тексти цього часу, показує людину, мешканця Русі XVII ст., як одиницю, що стоїть між аскетизмом та радістю життя і намагається знайти рівновагу в онтологічній діалектиці світу, свідомо темпоральності людського буття, шукає безсмертної слави, щоб стан цей перебороти. Так, Касіян Сакович пише:

*Печалитися марно всяк буде чоловік,
Що в світі сьому має він закороткий вік.
Багатство, мудрість, слава, сила – все проходить,
Нічого він тривкого в світі не знаходить* [6, 260].

Про вибір Україною європейського шляху в XVII ст. засвідчує багато фактів, але слід підкреслити, що вибір цей був свідомим, про що, зокрема, свідчить спрямування української культури після

Берестейської унії, коли в ситуації загроження свого віровизнання, політичного конфлікту з Польщею європейський діалог не припинився, а навпаки – розцвів у школі Могили. Цього діалогу в XVII ст. неможливо навіть було припинити, бо Україна була просто частиною європейського культурного простору й інших варіантів у цей час не передбачалася.

Відступ України від діалогу з *Latinitas* почнеться разом із втратою нею будь-яких ознак культурної автономії, а отже, із втратою будь-яких можливостей вирішувати за себе в усіх сферах життя: як на конфесійному, політичному, так і культурному рівнях.

Україна ніколи не була в опозиції щодо Європи і в усіх своїх внутрішніх дискусіях найчастіше обирала Європу, прикладом чого слугують Михайло Драгоманов, Микола Хвильовий, Іван Франко та навіть консервативний Іван Нечуй-Левицький. По суті, найкраще характеризує це питання сформульована Пахльовською фраза про „іманентну діалогічність української культури”, яка саме в добу бароко виявила себе найглибше, об’єднуючи гілку східного і західного просторів.

Література

1. Величковський І. Млеко. Передмова до чительника // <http://litopys.org.ua/biletso/bilo14.htm>
2. Домбровський І. Дніпрові камени // <http://litopys.org.ua/human/hum27.htm>
3. Крекотень В. Українська книжна поезія середини 17 ст. // <http://litopys.org.ua/ukropoetry/anto46.htm>
4. Микитась В. Давньоукраїнські студенти і професори.– К., 1994.– 288 с.
5. Пахльовська О. Києво-Могилянська академія, як чинник становлення національної самобутності української культури: парадокси еволюції // Києво-Могилянська академія в іменах. XVII–XVIII ст.: Енциклопед. довід.– К., 2001.– 736 с.
6. Сакович К. Вірші на жалосний погреб шляхетного лицаря П. К. Сагайдачного.... // Давня українська література: Хрестоматія.– К., 1992.– 546 с.
7. Mikołajczak A. Między Latinitas a Cyrillianitas – na rozdrożu europejskiej tożsamości. Kongres Kultury Polskiej 2000. Konferencja Przedkongresowa w Poznaniu 19–21 października „Kultura wobec kręgów tożsamości” // www.wtk.poznan.pl/Orw/Archiwum/20001019/Mikolajczak.html